

Wat is dat?

Een voetschraper!

Met de camera in de hand langs negentiende eeuwse herenhuizen.

Tekst en foto's van Frans de Boer, Breda.

Reacties naar fransenlia@ziggo.nl

Kom binnen!

en zie het verschil....

- van de harde samenleving van nu met zijn ongelijkheid tussen mensen
- van de open samenleving van hiervoor, maar wel met rangen en standen

Of het verschil in tijd en cultuur tussen “voeten vegen” of “schoenen uit”

Inleiding

Bij een rijtjeshuis kun je aanbellen(inbraakbeveiliging: ketting aan de binnenkant van de voordeur) en bij een flatcomplex kun je via intercom en videoverbinding je toegang verschaffen tot de hal met de lift. De duurdere vrijstaande woning wordt steeds beter gebarricadeerd met hoger hekwerk (standaard is twee meter geworden) en toegangscode's en camerabewaking op hoge palen. Als je aanbelt wordt je toegesproken via de intercom, die je op zijn/haar scherm alvast monstert of je “ons soort mensen “ bent. In het dorp waar ik woon, Teteringen, heeft dit huis drie meter hoog begroeid hekwerk aan de zwembadzijde en naast camera's op palen ook veel sensoren om ongewenst volk te kunnen identificeren.

Mijn straat heeft verschillende zijweggetjes, die allemaal particulier terrein zijn, waaraan wat villa's staan in een bosachtige omgeving op grote percelen van minstens 5000 m² . ("eigen weg" en "verboden toegang") Een van die weggetjes heeft sinds enkele jaren een toegangspoort gekregen, die 's avonds automatisch wordt afgesloten en 's morgens weer open gaat : de met hekken afgesloten gemeenschap.

Het gesloten hek in de vroege ochtend, waarachter een privé straatje met drie huizen (vierde in aanbouw).

Maar in dichte stedelijke bebouwing ligt er ook geen mat meer voor de deur met “welkom” (en hangt er al helemaal geen touwtje uit de brievenbus!) Die deurmat ligt nu achter de voordeur en als het even kan spreken we ons welkom in het Engels uit, want we zijn geen provinciaaltjes hier. (Dat is ook handig voor de Chinese importeur van deurmatten die zijn product ineens in veel meer landen kwijt kan.) Drie sloten op de voordeur lijkt een beetje standaard te worden en wil je achterom dan zie ik brandgangen, die afgesloten zijn met een hek met elektronische codes. “Hek afsluiten!”.

De nieuwbouwwijk met koopwoningen heeft zijn buurtpreventie, die iedere langzaam rijdende auto met Pools kenteken aan elkaar via “vulsels” (app 's) doorgeeft. (“Nee, niets aan de hand. Het is de nieuwe poets voor nummer 17, die de weg zocht.”)

We zijn ons steeds meer aan het barricaderen. Waar materieel bezit het belangrijkste is wat telt, moeten we dat uit alle macht verdedigen. Nog een extra slot voor de fiets die met een ketting aan de muur wordt geklonken.

De samenleving, waarin ik ben opgegroeid, was meer open. Maar er was ook meer sociale controle van burens en meer samenhang in de buurt, waardoor georganiseerde buurtpreventie, zoals we dat nu kennen, niet nodig was. En er was meer respect voor het eigen domein van huis en haard. Onbekenden, buitenstaanders werden even goed met argwaan gevolgd. Als mijn moeder zag dat “zigeuners” aan de voordeur stonden om scharen te slijpen of iets anders aan te bieden, riep zij in paniek naar ons om de keukendeur af te sluiten. Want zo doen ze dat. Ze leiden je af aan de voordeur en anderen sluipen binnen op rooftocht door de achterdeur. Er was natuurlijk ook veel minder mobiliteit, veel minder gemotoriseerd

verkeer. Tot de jaren '70 was er meestal wel iemand thuis (de vrouw) en het gezinsverband was groter.

Vanaf 1970, toen geld de belangrijkste waarde werd, zijn we ons steeds meer gaan barricaderen. De periode 1910-1970 wordt gekenschetst door een sterk waarde gedreven samenleving vanuit de godsdienst (katholiek of protestant, gereformeerd of hervormd) of politieke overtuiging (socialist-communist) .De samenleving van voor 1910 ziet er weer heel anders uit. Stel je iets autoloos voor. De wegen worden geplaveid en de laatste riolering gelegd. Einde van al die rotzooi op de weg: van paardenpoep tot modderplassen. Er komt bij de voordeur een ijzeren deurmat. Voor die tijd maakten we onze schoenen schoon aan een voetschraper. Het Vlaamse woord is voetschraper, maar men zegt ook wel schoenenschraper of schraper, dan wel strontschraper. (meer West-Vlaams) Op dit detail zoomen we hierna eens in, al was het maar omdat we er nu aan voorbij lopen. We lopen voorbij aan dat nisje in de muur, dat je vooral in laat negentiende-eeuwse huizen nog vindt. Voor die tijd was de voetschraper(een gietijzeren beugel) in een steen bij de voordeur gevat. Die zijn bij het bestraten bijna allemaal verdwenen, ook omdat het een struikelpunt was geworden.

Hierboven zien we een schoenschraper in Oirschot (van het soort dat eind negentiende eeuw meestal gedoemd is te verdwijnen als sta-in-de-weg bij het plaveien van de wegen). Gelukkig is deze mooi bewaard gebleven.

Hieronder: voetenschraper in Breda op weg naar het station.

Als we de barricades hebben overwonnen kunnen we naar binnen lopen. Vroeger konden we de aanmaning daarbij van “voeten vege” wat vaker horen. Afhankelijk van de huiscultuur hoor je nu ook: “schoenen uit!”. Vroeger in de plattelandssamenleving was dat overigens ook vanzelfsprekend. Je liet je klompen bij de deur achter. Als je nu wordt gemaand de schoenen uit te doen, kan het een aanwijzing zijn dat hier mensen wonen uit een andere cultuur dan de onze: Afrikaans of Aziatisch.

De voetenschraper

Deze voetenschraper vind je in de Tuinstraat 41 in het centrum van Tilburg. Die gouden kleur is natuurlijk niet origineel, maar aangebracht door een student, die hem in een dronken bui van de muur had gesloopt en meegenomen. Het gietijzeren ornament werd als pronkstuk op zijn schouw geplaatst. Maar later heeft de student hem teruggegeven aan de eigenaar van het huis toen deze bezig was zijn gevel weer op te knappen.

De officiële benaming van zo'n ijzeren beugel bij de voordeur van statige oude huizen is voetenschraper. In de grote - eind negentiende eeuwse - herenhuizen zijn ze vaak ingebouwd in de gevel en omlijst met een gietijzeren sierrand. Maar als je op Google zoekt (een zwakke leerling wat Nederlands betreft) is het handig te weten dat ook voetschraper hiervoor wordt gebruikt of schoenschraper. Ben je met een werkstuk bezig voor school over voetenschrapers en gebruik je Google daarvoor dan heb ik een tip. Omdat er geen levendige handel zit in voetenschrapers verandert de kunstmatige

intelligentie van de grote zoekmachine ineens in domme zoekmachine. Je resultaten bij voetschraper zijn heel anders dan bij schoenschraper. De zoekmachine kent de synoniemen hier helemaal niet. En schraper mag dan ook weer schraper zijn. In Engeland is men weer meer gewend om aan laarzen te denken en is het woord bootscraper meer in zwang.

In België is er veel meer dan in Nederland een actieve belangstelling voor voetenschrapers. In steden als Antwerpen zijn wandeltochten uitgezet, die je langs voetenschrapers leiden. Sommige van deze oude nissen zijn door kunstenaars gebruikt om er miniatuur beeldhouwwerkjes in te maken. De meeste historische plaatsen in Vlaanderen hebben wel een overzicht van adressen waar je deze voetschrapers kunt vinden. In Nederland, zo lijkt het wel, moet je maar net een actieve heemkundekring in je woonplaats hebben om je te attenderen op de aanwezigheid van het fenomeen schoenschraper. Regionale bladen hebben daar in de laatste 20 jaar af en toe een artikel aan geweid.

De beroemdste voetenschrapers sieren Downingstreet 10 in Londen. Voor wie oplet zijn ze vaak in beeld als de premier in de aandacht staat en de pers zich verzameld voor de voordeur. Maar de Britten lijken al net zo onwetend over die gietijzeren hindernissen voor de deur als de Nederlanders. Ook daar is het een quizvraag waar dat nu voor dient. Een typisch Brits antwoord: om de krant in te plaatsen. De beugels op de foto links en rechts van de voordeur in de stoep dienen om je voeten van vuil en slijk te ontdoen, voordat je naar binnen gaat. (Foto van het internet overgenomen). “Bootscraper” vind je ook wel als je via “streetview” naar herenhuizen in oude stationsbuurten kijkt.

In Europa wordt in de tweede helft van de negentiende eeuw zaak gemaakt van het bestraten van hoofdwegen. Er komt ook riolering. Niet de vooruitgang in de medische wetenschap, maar deze hygiënemaatregelen met schoon drinkwater uit de kraan doen ons sterftcijfer drastisch dalen. Tot aan 1900 trekken op doorgaande wegen in de bebouwde omgeving lastdieren karren en koetsjes. Uitwerpselen en bij regen plassen en modder zijn moeilijk te ontwijken, maar voor de statige deur zijn voetenschrapers aangebracht. Het zijn dus voorlopers van de deurmat. Je kunt ze nog steeds in een moderne variant kopen in bijvoorbeeld tuincentra. In de Engelse smaak schaf je dan het ijzeren silhouet aan van een teckel, waaraan je je schoen of laars schoonmaakt.

Voetenschrapers in Breda

In het regionale dagblad BN De Stem vertelt historicus Gooskens dat hij door zijn wandelingen door Brussel is gaan letten op voetenschrapers. Brussel heeft er nog heel veel. In Breda heeft hij er 26 geïnventariseerd. Het artikel dateert van 28-4-2017. Ik denk dat ik de meeste wel heb teruggevonden en gefotografeerd. Ze bevinden zich vooral in de oude stationsbuurt in de Willemstraat, Spoorstraat en de aangrenzende singels.

Deze bevindt zich aan de Willemstraat 21. Je ziet de nis met daarvoor de eenvoudige beugel om je schoen aan te schrapen om van alle vuil te ontdoen. Links zie je nog net de trede naar de voordeur. Vaak vind je zo'n schraper zowel links als rechts van de stoeprede. Maar meestal is de nis versierd met een gietijzeren omlijsting, die een aan de onderkant een strip of beugel heeft om je voet aan af te veggen.

Dit exemplaar vind je op Willemstraat 6.

Links en rechts van de toegangsdeur van Willemstraat 18 staan deze voetenschrapers. De meesten zien er echter veel meer onderkomen en half gesloopt uit. We koesteren dit deeltje van ons erfgoed niet. De nis lijkt een afvalbakje of asbak geworden te zijn.

Spoorstraat 146.

Willemstraat 27. Het smeedwerk is er zichtbaar vanaf gesloopt.

De asbak! Speurend naar voetschrapers loop ik in de buurt van de coffeeshop aan de Willemstraat en onderzoek de onderkant van de gevels. Een man spreekt mij aan en vraagt waar ik naar op zoek ben. Hij speelt met zijn hand in zijn zak met iets knisperend. Als ik helder uitroep: “Voetschrapers!”, schudt hij meewarig zijn hoofd en loopt resoluut weg.

Maar deze aan de Academiesingel 46 is “netjes” gesloopt. Alleen de nis is overgebleven. We zien op Marktplaats een klein beetje handel in de gietijzeren ornamenten.

Simpele exemplaren, zoals deze aan de Delpratsingel 4, zijn een langer leven beschoren.

Aan de Delpratsingel 29 vinden we schoon gietijzer om je voet aan af te veggen. Historici merken wel op dat eind negentiende eeuw de gemiddelde schoenmaat een stuk kleiner moet zijn geweest dan nu. Voor maatje 44 is de nis wat ondiep.

Op de Delpratsingel 29 heeft men ooit verzonnen de nis maar eens dicht te maken.

Aan de Sophiastreet 34 is het sloopwerk bijna compleet.

Voetenschrapers in Tilburg

Ook in Tilburg heeft een krant eens aandacht besteed aan schoenschrapers. Daar zijn er nog meer dan in Breda, vooral in de Goirkestraat, het Wilhelminapark, de Willem II straat en de Nieuwlandstraat. Het artikel Schoenschrapers is van 11 juni 2009 en geeft een goed overzicht van alle vindplaatsen in de stad. Tilburg wordt uniek genoemd voor zijn vele bewaard gebleven schoenschrapers.

Aan het Korvelplein 203 vinden we een simpel exemplaar in wat de “voormalige onderwijzerswoning” wordt genoemd.

In Tilburg zijn er iets meer eigenaars die hun voetenschrapper kennelijk koesteren en onderhouden. Deze hierna treffen we aan op de Nieuwlandstraat 20. De kleur is natuurlijk niet origineel, maar hier druipt natuurlijk toch een beetje van de liefde voor het detail.

Aan de Nieuwlandstraat 35 vinden we een voorbeeld van hoe het origineel is.

Ondanks de vele kalkbeurten van de gevel heeft dit exemplaar aan de Nieuwlandstraat 96 de tijd overleefd. In alle eenvoud.

Aan de Willem II straat 31 vinden we nog de dubbele exemplaren aan weerszijden van de voordeur.

Bij de Willem II straat 34 zijn de voetschrapers meegeverfd met de gevel.

Aan het Tilburgse Wilhelminapark zien we ook nog heel wat voetenschapers. Deze bij nummer 121 lijkt wel heel vaak meegespoten te zijn met de gevel. Hieronder bij de burens op 122:

Aan de Goirkestraat vinden we ook schoenschrapers in alle maten en kleuren, zoals deze bij de nummers 121 en 121a. Maar ook hier weten ze van sloopwerk:

Maar aan de Goirkestraat 82 zien we er weer een in originele staat en weer eens een andere fantasie in het gietwerk.

Boxtel

Ik heb nu rondgezworven in Breda en Tilburg en ben benieuwd wat kleinere plaatsen hebben te bieden. Op zoek dus naar voetenschrapers in Oosterhout. Ik vind op internet een aanwijzing dat op het oude plein aan de Heuvel de gevels ook een fraai exemplaar verbergen. Helaas heb ik niets aangetroffen. Maar van het een komt het ander. Ik zie dat er in Boxtel wat voetenschrapers zijn bij statige huizen van einde negentiende eeuw. Als kind liep ik door de Clarissenstraat naar school en daar heb je precies van die panden waar je voetenschrapers kunt verwachten. En ja hoor bij de nummers 37 en 16 zie ik ze zitten naast de voordeur.

Oirschot

Zowel in Boxtel als in Oirschot zijn er weer wat inventarisaties van heemkundige studiekringen die mij op het juiste spoor zetten. Oirschot koestert zijn geschiedenis en juist daar vinden we nog hele mooie voorbeelden van voetenschrapers, die ook nog los van de gevel naast de deur zijn geplaatst.

Voordat we de traprede naar de voordeur beklimmen vegen we onze voeten schoon. En ik laat graag het Jugendstil ijzeren hek ook even zien.

Deze solitaire staat aan de Nieuwstraat 48. En de volgende eenzame voetenschraper vinden we aan de Noyenstraat 14 in Oirschot.

Maar dat wil helaas niet zeggen dat zelfs in Oirschot men niet van sloopwerk weet van dit oude cultuurgood. De smeedijzeren omlijsting van de voetschraper is hier aan de Noyenstraat 7 helaas ook van de muur gerukt. Wat overblijft is de nis.

Frans de Boer, socioloog met een historische belangstelling en vrije tijds fotograaf.

Breda, februari 2021.

